

Kitap Tanıtımı

Burcu DEMİRBOĞAN
İstanbul Üniversitesi

ŞENÖZ-AYATA, Canan. 2005. METİNDİLBİLİM VE TÜRKÇE: Dilbilim (TEXTLINGUISTICS AND TURKISH: Linguistics), İstanbul:Multilingual. 208 sayfa. ISBN 978975-6542-56-9

Metindilbilim ve Türkçe 1960'lı yıllarda Almanya'da ortaya çıkan, oradan da dünyaya yayılan bir dilbilim dalı olan metindilbilimin dünyada ve özellikle de Türkiye'deki gelişimi üzerine yapılan çalışmaları içeriyor.

Eserde araştırmanın amacının metindilbilim alanında çalışanlara, bu bilimin Türkiye'deki gelişimini yansıtan bütüncü bir bakış açısının kazandırılması olduğu belirtilerek, bu çalışmayla dil öğretimi ve çeviribilim gibi farklı alanlardan araştırmacıların da metindilbilimle ilgili yaptığı çalışmaları değerlendirmenin ve disiplinlerarası çalışmanın önemini vurgulamanın hedeflendiği ifade ediliyor.

Kitapta Almanya'da metindilbilim kavramıyla adlandırılan, buna karşın Fransa ve İtalya'da göstergebilim, Amerika ve İngiltere'de ise söylem çözümlemesi adı altında yürütülen dilbilimsel çalışmalar ile Türkçe'deki metin ve söylem kavramları karşılaştırılmalı olarak inceleniyor. Bunun yanı sıra, metindilbilimin uygulama alanları betimlenerek Türkçe'deki yansımalar örneklerle açıklanıyor. *Hypertext* adı altında sınırsız metin kavramı başta olmak üzere dünya ve Türkiye'deki son yönelimler de ele alınıyor.

Eser, "Metindilbilim", "Söylem ve Metin Kavramları", "Metindilbilimin Uygulama Alanları", "Türkiye'de Dilbilim", "Metindilbilimde Son Eğilimler" ve "Sınırsız Metin" başlıklı altı bölümden oluşuyor.

Birinci bölüm olan "Metindilbilim"de metin sözcüğünün kökeni üzerinde durularak metnin kültürel değişim süreci içinde bilginin kurgulandığı ve düzenlendiği dile dayalı biçim olduğu söyleniyor. Dil açısından bakıldığında bilginin büyük kısmının önce metin olarak oluşturulduğu sonra da yalnızca metinler aracılığıyla sunulduğu ve biriktirildiği ifade ediliyor. Aynı bölümde , metinle ilgili çalışmaların Antik Çağ'a kadar uzandığı, Yunanlılar ve Romalıların "sözbilim" adı altında metinlerle ilgili çalışmalar yürüttüğü belirtiliyor.

1970'li yıllarda ise Levi –Strauss , Greimas, Bremond gibi Fransız dilbilimcilerin yapısal anlatı çözümlemeleri yaptıkları ve bu çözümlemelerin amacının, metinlerin anlatı yapısını betimlemek olduğu söyleniyor. Ve Amerikan yapısalcılarının 1950 'lerde yaptıkları bazı çalışmaların çağdaş metindilbilimin temel taşlarını oluşturduğu belirtiliyor.

1960'lı yıllarda ve 1970'li yılların başında yazınbilim alanında kullanılan yapıt kavramının yerini metin kavramının aldığını söyleyen Şenöz-Ayata, bu kavramın kullanılmasıyla birlikte yazınsal yapıtların dışındaki sıradan gündelik dilsel metinler ile televizyon, film gibi dilsel olmayan, farklı iletişim kanallarıyla iletilebilen göstergeler bütünü de yazınbilimin inceleme alanına girdiği konusunda bizi aydınlatıyor.

Bu bölümde ayrıca, metindilbilimin kendi başına bir dilbilim alanı olarak doğuşunun 1960'lı yılların sonunda gerçekleşen edimbilimsel dönüm noktası ile yakından ilişkili olduğu belirtiliyor ve bu alanın amacının da metinlerin yapılarını, yani dilbilgisel ve içeriksel kurgulanış biçimlerini ve bildirişimsel işlevlerini ortaya çıkarmak ve uygulamalı örneklerle göstermek olduğu belirtiliyor.

Dilbilim içerisindeki gelişmelerin metindilbilime yansması sonucunda üç temel yaklaşımın oluştuğunu dile getiren yazar yapısalcı, işlevci ve her ikisini de birleştirici yaklaşımlar konusunda bizi bilgilendiriyor. Bu bölüm Metindilbilimin Almanya dışına yayılışı ve bugünkü duruma nasıl geldiği üzerine bilgiler verilerek sonlandırılıyor.

“Söylem ve Metin Kavramları” başlıklı ikinci bölüm ise söylem sözcüğünün tanımı ve tarihçesiyle başlıyor. Bir dönem söylem kelimesinin metin kelimesiyle aynı anlamda kullanıldığına da değinilerek 1960'lı yılların başında Barthes, Greimas, Bremond gibi Fransız dilbilimci ve göstergebilimcilerin özellikle yazınsal metinlere yönelik incelemelerinde dili, toplumsal, kültürel bağlam ve değerler içinde ele almalarının "söylem" kavramının gelişimde etkili olduğu üzerinde duruluyor. Türkiye'deki dilbilim çalışmalarında metin ve söylem kavramlarına yaklaşımları da vurgulayan Şenöz-Ayata, her iki kavramın aynı ya da farklı anlamlarda kullanıldığını örneklerle bizlere sunuyor.

Bir sonraki bölümde ise metindilbilimin uygulama alanları hakkında açıklayıcı bilgiler veriliyor. Metindilbilimin malzemesinin metnin kendisi olduğu ifade edilerek disiplinlerarası çalışmalarda, anadil öğretiminde, yabancı dil öğretiminde ve çeviri bağlamındaki yeri hakkında bilgiler veriliyor. Bunun yanı sıra, metindilbilimin, farklı alanlardaki metinlerin kurgulanışı ve anlaşılmasıyla ilgili kuralları belirlemeyi amaçlamasının, diğer bilim dallarıyla disiplinlerarası çalışmalar yapılabilmesinin doğal nedeni olduğu belirtiliyor ve dolayısıyla da sözlü ve yazılı metinleri çevirmeye yönelik bir bilim dalı olan çeviribilimle yakın ilişkisi olduğu ifade ediliyor.

“Türkiye'de Dilbilim” başlığı altındaki bölümde ise Şenöz-Ayata, Türkiye'de basılmış olan bilimsel makaleleri kaynak olarak alıyor ve dilbilim ve metindilbilim tarihini kronolojik olarak alıntılarla açıklıyor. Uluslararası kongrelerde edindiği deneyimleri ve notları da okurla paylaşan yazar, akademik alandaki dilbilim eğitimi konusunda bizi aydınlatıyor. Yazara göre, bugünkü metindilbilimsel çalışmalardan önceki dilbilim ve metindilbilim konularında yayımlanmış çalışmalar, Türkiye'de ve Türkçe'de dilbilim bilincinin yerleşik bir zemini, kültürü olduğunu gösteriyor. Türkiye'de dilbilim eğitiminin başlangıcının İstanbul Üniversitesi olduğuna da vurgu yapan yazar, elde edilen başarıyı, Avrupa'dan gelmiş ya da getirilmiş bilimcilerin de katkısıyla yapılmış olan disiplinlerarası çalışmalara bağlıyor. Yine bu bölümde, İstanbul Üniversitesi'nde başlayan dilbilim çalışmalarının daha sonra Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve öteki üniversitelere yayılmış olduğunu öğreniyoruz. Bunun yanı sıra, dilbilim ve metindilbilim alanında yazılmış olan kitapların ve yayınların tanıtıldığı bölüm, metindilbilim alanında çalışma yapmak isteyen okurlara da büyük katkı sağlıyor. Benzer şekilde ulusal ve uluslararası toplantılardan edinilen bilgiler de bu bölümün içeriği arasında yer alıyor.

Modern dilbilimin ortaya çıkışı Ferdinand de Saussure olarak kabul edilirse modern dilbilimin Türkiye'de ortaya çıkışının pek gecikmediği görüşünde olan yazar, metindilbilimin çıkış noktası olarak da Berke Vardar'ı gördüğünü ifade ediyor.

Türkçe'de metin kavramının kökeni üzerinde de duran yazar Berke Vardar'ın “Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü”ne gönderme yaparak "metin"in sözcük bütünü olduğunu söylüyor ve yazılı metinler kadar sözlü metinlerin de dikkate alınması gerektiğini belirtiyor. Yine bu bölümde Şenöz-Ayata, Türkiye'deki metindilbilimsel çalışmaların yıl ve sayılarını tablolarla bizlere sunuyor ve yayınların içerikleri hakkında açıklayıcı bilgilere yer veriyor.

Bir sonraki bölümde ise metindilbilimdeki son eğilimler üzerinde duruluyor. Yazar, son yıllarda küreselleşmenin de etkisiyle artan toplumlararası yakınlaşmalar sonucu dilbilimcilerin özellikle de metindilbilimcilerin araştırma konularını kültürlerarası sorunlardan seçmeleri gerektiğini ifade ediyor ve bu konuda yapılmış olan ulusal ve

uluslararası toplantı , sempozyum , anma günleri ve kongreleri örnek olarak gösteriyor ve son eğilimlerin farkında olmanın gelecekte metindilbilimsel araştırma yapmak isteyenlere ışık tutacağını belirtiyor.

Kitabın son bölümünde ise, metindilbilimin, yeni yazma ve okuma teknikleriyle sınırsız metin olarak adlandırılan bir araştırma alanı kazandığı ifade ediliyor. Hipertext olarak da ifade edilen bu kavramın karşılığı olarak Berk /Devlin (1991, aktaran Şenöz-Ayata 2005) , “çizgisel bir sıra izlemeyen yani kitap gibi zorunlu olarak birbirini izleyen sayfalarla ilerlemeyen okuma ve yazma teknolojisi” ifadesini kullanıyor. Bu yeni okuma ve yazma teknolojisinde metin, görüntü ve ses gibi farklı iletişim biçimleri bir arada kullanılıyor. Sınırsız metin, elektronik linklerle oluşturulduğu için varlığı, bilgisayarda yer alan sistemlere bağlı kalıyor. Okuyucu diğer metinlerde metnin başlangıcından sonuna doğru ilerleyen bir sırada okumasını ilerletmesine rağmen, sınırsız metinde kendi ön bilgisi , tercihleri ve ilgisi doğrultusunda hangi modülü hangi sıraya göre okuyacağına kendisi karar veriyor. Böylelikle de seçici bir okuma gerçekleştirmiş oluyor. Yazın alanındaki sınırsız metinlere de değinilerek bölüm bitiriliyor.

Bahsettiğim altı bölümle birlikte bu kitap , dilbilim ve metindilbilim konusunda bugüne dek yapılmış bilimsel araştırmaların değerlendirmelerini de içerdiğinden bu yolda araştırma yapmak isteyen gerek öğrenci gerek eğitimcilere önemli bir kaynak teşkil ediyor.